

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Діяльність М.О.Скрипника на чолі наркомату освіти радянської України (1927-1933 рр.) [Текст] : дисертація кандидата історичних наук наук:07.00.02 / Шарпатий Віктор Григорович ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України.К., 1994. 184 л. л.:161-184. С. 3,10.
2. Єфіменко Г.Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо Радянської України (1932-1938). К., 2001. С.145.
3. Національні моменти в партійнім і радянським будівництві (Доповідь т.Сталіна і промови т.Раковського, Скрипника і Гринька на XII з'їзді Р.К.П.). 1923.З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. З матеріалів «Окремої папки». З резолюцією з'їзду по національному питанню. Х., 1923. С.40-41.
4. Національні моменти в партійному і державному будівництві// З резолюції XII з'їзду РКП(б) про завдання партії у національному питанні (1923 р., квітень). С.38.
5. Скрипник М. За єдину системи народної освіти // Радянська освіта. 1930. № 5-6. С.1
6. Скрипник М. Перезнаки творчого терену: реконструктивні лінії в літературі, музиці, образотворчому мистецтві. Х., 1930. С.39
7. Скрипник М. Реконструкція українського національного культурного процесу // Радянська освіта. 1930. №2. С. 2-3.
8. Скрипник М. Сталін як теоретик національного питання // Комуніст. 1930. №2 С. 4-8.
9. Скрипник М. Статті й промови. Х., 1931. Т.2. С. 347-373.
10. Солдатенко В. Ф. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. Київ: Пошуково-видавниче агентство "Книга Пам'яті України", 2002. 352 с.
11. Чирва Ю. І. Розвиток народної освіти України (1917 – 1932 рр.): Історіографія проблеми: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02. Дніпропетровськ, 1995. 17 с.

Іван Романюк

ПОСТРАДЯНСЬКА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МАШИНО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ У КІНЦІ 1950-Х РОКІВ

У статті на основі опублікованих праць проаналізовано сучасну українську історіографію доби незалежності реорганізації машинно-тракторних станцій кінця 1950-х - початку 1960 –х років у республіці. Подано ряд праць, які

базуються на нових методологічних підходах, що більш об'єктивно розкривають певні аспекти даної проблематики.

Ключові слова: Україна, село, техніка, ремонт, історіографія, джерела.

Проголошення незалежності ознаменувало початок нової доби в житті українського народу. Становлення української держави відбувається на фоні складних і досить суперечливих явищ громадсько-політичного і соціально-економічного життя. Глибокі трансформаційні зміни, які мають місце в сучасній Україні, пов'язані з ринковими перетвореннями, породили й чимало проблем, обумовлених необхідністю усунення старих засад організації аграрного сектора національної економіки породжених в тоталітарну добу. Пошук нових принципів його функціонування супроводжується відчутною економічною, а почасти і соціальною кризою. При вирішенні проблем, що постали перед агропромисловим комплексом доречно спиратись як на світовий, так і на власний історичний досвід, накопичений в попередні роки. В цьому контексті варто розглянути доволі повчальний процес реорганізації машино-тракторних станцій та подальші зміни в системі забезпечення сільськогосподарського виробництва промисловою продукцією, а також особливості їх функціонування.

Вивчення досвіду трансформації МТС, - РТС - «Сільгосптехніки» є — актуальним завданням історичної науки. Виходячи з цього сучасне осмислення динамічних, сповнених несподіваних рішень, стислих в часі масштабних перетворень в сфері виробничо-технічного оснащення сільського господарства є цілком на часі. Адже ці перетворення були своєрідним відображенням у виробничо-економічних відносинах доби хрущовської «відлиги», коли всі сфери життя суспільства пробуджувались після часів сталінського «зледеніння». Виходячи із довготривалої історичної ретроспекції це процеси хоч з певними застереженнями і обмеженнями все ж можна розглядати; як початок лібералізації виробничо-економічних відносин, а звідси в певній мірі і суспільного життя.

Більшість наукових праць присвячених даній проблематиці, які побачили світ в кінці 1950-х середині 1980 х років, носили суттєвий ідеологічний «відбиток» на ці роботи. В тогочасних суспільних умовах дослідники були вимушені в своїх працях беззаперечно обґрунтовувати необхідність реорганізації МТС, доводити переваги, які отримало сільське господарство після передачі (а фактично продажу) техніки колгоспам. Ці самі заполітизовані чинники тяжили над дослідженнями і щодо висвітлення кола питань пов'язаних із створенням та діяльністю виробничо-технічної мережі підприємств республіканського об'єднання «Укрісльгосптехніка».

Це практично виключало можливість критичного підходу радянських дослідників до висвітлення негативних явищ у сільському господарстві. Тому не дивно, що подавляюча більшість праць написаних в 50-80 ті роки минулого століття носила описовий та фактографічний характер, а її висновки та узагальнення часто не мали під собою об'єктивної основи і слугували здебільш потребам довести безумовну правильність аграрної політики партії.

Нові політичні процеси, які розпочалися в Україні на початку 1990-х рр. Та проголошення нашої незалежності, започаткували пострадянський, сучасний історіографічний період. У його рамках відбувається перегляд радянських концепцій у дослідженні питань пов'язаних з еволюцією системи матеріально-технічного забезпечення та ремонтно-технічного обслуговування сільського господарства країни в 1950-х — першій половині 1960-х рр., формування нових підходів до вивчення проблеми, подолання партійно-ідеологічного догматизму, втілення традицій антропоцентризму, розширення тематики досліджень.

Вітчизняними дослідниками напрацьовано значний обсяг досліджень, що охоплюють різноманітні аспекти проблеми змін в системі матеріально-технічного забезпечення функціонування сільського господарства УРСР, організації ремонту та технічного обслуговування сільськогосподарської техніки та її використання в сільськогосподарському виробництві в другій половині 1950-х - першій половині 1960-х років минулого століття.

Однією з перших в незалежній Україні спроб на прикладі розвитку українського села проаналізувати уроки минулого здійснили історики Г. Сургай [1], П. Панченко [2], С. Кульчицький [3].

В 90-ті роки з'явилися і праці, в яких розглядаються питання з організації сучасних машинно-технологічних станцій, в яких автори аналізують історичний досвід діяльності подібних підприємств в минулому. Зокрема це стосується діяльності МТС та РТС. Такою, наприклад, є монографія П. Гайдуцького та М. Лобаса «Відродження МТС» [4]. Слід підкреслити, що в ній відомі вчені аграрники, відмежувавшись від будь-яких політичних віянь, дають зважену об'єктивну картину діяльності цих організаційно-виробничих форм. Роблять спробу показати їх не використаний потенціал в минулому та потенційні можливості в майбутньому.

Питання реорганізації МТС та продажу сільськогосподарської техніки, хоч і побіжно торкалося в своїх загальних роботах В. Баран [5],[6], В. Литвин [7] та інші дослідники.

Особливо слід відмітити фундаментальну, колективну двотомну працю під загальною редакцією директора інституту

історії України НАН України В. Смоля «Історія українського селянства» [8]. В ній науковцями розкриваються окремі питання роботи МТС, РТС та республіканського об'єднання «Укрсільгосптехніка», проблеми організації технічного обслуговування сільськогосподарських машин та організації постачання сільському господарству промислових товарів виробничого характеру та паливно-мастильних матеріалів, захисту рослин, мінеральних добрив тощо. Слід зазначити, що переважна більшість істориків-аграрників скоріше заявляють про питання пов'язані зі змінами які відбувалися в матеріально-технічному забезпеченні сільського господарства в другій половині 1950-х — в першій половині 1960-х років минулого століття, подають їх кількісні оцінки ніж займаються конкретним їх аналізом сутності тих процесів, які протягом десяти років фактично безперервно проходили в такій складній і важливій для життя народу сфері, як сільське господарство. Адже, будь-які зміни реорганізації і перебудови мали ту вкрай важливу особливість, що реалізовувались в умовах безупинного функціонування сільськогосподарського виробництва. Будь-які зупинки були просто, неможливі. Виходячи з цього організаційно-виробничі, фінансово- економічні, соціальні зміни мали бути достатньо продумані, ретельно підготовлені і фахово реалізовані. Адже при належному функціонуванні цих чинників результат від тих чи інших новацій був мінусовий.

Однак, саме такий глибокий детальний аналіз поки що відсутній в роботах, які так чи інакше торкаються трансформаційних процесів в технічному забезпеченні аграрного сектора національної економіки в другій половині 1950-х - в першій половині 1960-х років.

Окремі аспекти даної проблематики знайшли своє відображення в загальних навчальних, науково-методичних працях присвячених аграрній історії України та історії українського селянства в цілому. Серед них зокрема слід відмітити "Новітню аграрну історію України» підготовлену О. Завальнюком і І. Рибак [9], а також роботи П. Панченка і В. Шмарчук [10], П. Панченка, І. Кириленка, В. Вергунова [11]. Серед робіт такого типу заслуговує увагу і друга частина «Аграрної історії України: у трьох частинах. Частина II: Радянська доба 1917-1920 рр.» підготовлена С. Падалкою, І. Кириленком і В. Вергуновим [12]. Тут на основі аналізу документальних джерел, напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників розкрито аграрні відносини в Україні упродовж радянської доби. Автори чітко зазначають, що «надуманий центром експеримент виявився невдалим, оскільки колгоспи не були готові до такого нововведення, маючи слабку економіку» [12, с. 338].

Окремим аспектам даної тематики присвячена стаття Л.Ковпак «Участь України в освоєнні цілих земель (1954-1965 рр.)», де поралено з висвітленням основної проблематики дослідження аналізує і вплив освоєння цілих земель на кадрове питання та стан матеріально-технічного забезпечення сільського господарства УРСР [13].

Питання реорганізації МТС та продаж сільськогосподарської техніки колгоспам стали одним з ключових питань, які розглядаються І. Лубко [14], [15]. Зокрема дослідниця звертає увагу на недоліки та труднощі, які виникли в сільському господарстві внаслідок надто поспішного продажу техніки всім без винятку колгоспам.

Слід відзначити активну роботу над деякими аспектами проблеми, насамперед тих, що пов'язані з МТС, Л. Ровчак. В цілому ряді статей вона доволі ґрунтовано об'єктивно торкається ролі МТС України в колгоспному виробництві в першій половині 1950-х років минулого століття. Аналізує стан їх матеріально-технічного забезпечення. Цінним є також те, що дослідниця розглядає передумови проведення реорганізації МТС та хід продажу сільськогосподарської техніки колгоспам. Вона цілком обґрунтовано вказує, що ігнорування економічних аспектів проблеми нерідко прямо шкодило справі. Колгоспи економічно знесилювались, використавши всі свої фінансові ресурси на придбання техніки і підтримувати її в працездатному стані були не в змозі, не кажучи вже про подальше її оновлення [16; 17; 18].

Питання підготовки та проведення реорганізації машино-тракторних станцій та її вплив на соціально-економічний стан Українського села стало одним з провідних в монографії І. Романюка «Українське село у 50-ті — першій половині 60-х рр. XX ст.» [19]. Знайшло воно своє висвітлення і в інших роботах дослідника [20; 21; 22].

Проблематика теоретичної та практичної розробки питання ліквідації МТС та продажу сільськогосподарської техніки колгоспам стала предметом дослідження Т. Кулікової [23; 24], О. Голікової [25]. Слід зауважити, що авторам вдалось зробити доволі вдалий аналіз проблеми щодо реорганізації МТС з точки зору головних ідеологем комуністичного керівництва з питання власності на засоби виробництва.

Ціним доробком у вивчення досліджуваної проблематики стали монографії і статті О. Нікілева [26; 27; 28]. У цих роботах автором, зокрема розглянуто практично недосліджене питання соціальних наслідків ліквідації машинно-тракторних станцій. Також дослідником доволі аргументовано подано причини рішення керівництва ліквідувати МТС та передати її до колгоспів.

У статті «Фрагменти історії розвитку ремонтно-обслуговуючої бази сільського господарства» О. Сукманюк подає доволі вдалий аналіз структури Всеукраїнської мережі «Укрсільгостехніка» [29].

Останнім часом почали з'являтися і дослідження присвячені особливостям функціонування мережі МТС-РТС-Сільгосптехніка в тих чи інших регіонах країни. Так, зокрема, питання функціонування МТС на Житомирщині більш глибоко розкриває в своїх статтях К. Сидоров. Зокрема в своїх статтях автор розглядає процес утворення та діяльності машинно-тракторних станцій у Житомирській області, налагодження роботи та специфіку їх функціонування впродовж 50-х років ХХ століття. Також дослідник звертається до аналізу роботи тракторного парку та питання матеріально-побутового забезпечення механізаторських кадрів на Житомирщині. В одній із статей К. Сидоров досліджує зміст типових договорів між МТС і колгоспами, на яких в основному і була побудована їх взаємодія [30; 31].

Окремі штрихи розвитку ремонтної бази сільського господарства на Волині знайшли своє висвітлення в статті Я. Шабали «Соціально- економічний розвиток волинського села в добу хрущовських реформ (1953 - 1964 рр.)» [32].

Отже, аналіз історіографії теми засвідчує, що в пострадянській період було досліджено чимало сюжетів, пов'язаних з вивченням питання зміни системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Оцінюючи ступінь вивчення даної проблеми в цілому, слід однак відзначити, що незважаючи на певні напрацювання проблема реорганізації і особливостей матеріально-технічного забезпечення українського села потребує подальшого свого вивчення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сургай Г.І. Сільське господарство України: Уроки минулого і сучасний аграрний курс. Київ: Либідь, 1991. 184 с.
2. Панченко П.П. Деформації в розвитку українського села у 80-х на початку 90-х рр. // Український історичний журнал. 1992. №1. С. 18-19 с.
3. Кульчицький С.В. Спроби реформ (1956-1964) // Історія України 1998. №8 с. 102-114.
4. Гайдуцький П.І., Лобас М.І. Відродження МТС Київ: Поліграфкнига, 1997. 224 с.
5. Баран В.К, Україна після Сталіна: Нарис історії 1953-1985 рр. Львів ВП «Свобода». 1992. 123 с.

6. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.) Львів, Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 668 с.
7. Литвин В.М. Україна в другому повоєнному десятилітті (1956-1965). Київ, Вид. дім «Літера», 2004. 272 с.
8. Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / В.А. Самолій, (відп. ред.); НАН України, Інститут історії України. Київ, Наукова думка, 2006. Т.2. 652 с.
9. Завальнюк О.М. Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. 288 с.
10. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України: Навчальний посібник для студентів та викладачів сільськогосподарських закладів освіти. Київ, Тов-во «Знання», 2000. 342 с.
11. Панченко П.П. Кириленко І.Г., Вергунов В.А. Аграрна історія України: еволюція соціально-економічних відносин: навч. Посібник. Вид. доп і перероб. Київ, Аграрна наука, 2014. 536 с.
12. Падалка С.С., Кириленко І.Г., Вергунов В.А. Аграрна історія України: у трьох частинах. Частина II: Радянська доба 1917-1990 рр. Київ: Аграрна наука, 2019. 458 с.
13. Ковпак Л.В. Участь України в освоєнні цілинних земель (1954-1965 рр.) // Український селянин. 2001. №3. С.322-323.
14. Лубко І.М. Спроби організаційно-технічного подолання кризи колгоспного виробництва в середині 1950-х на початку 1960-х рр. // Український селянин. 2002. № 5. С.116-119.
15. Лубко І.М. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953-1964). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец.07.00.01. « історія України. Донецьк, 2002. 19 с.
16. Ровчак Л.В. Машинно-тракторні станції в Україні (50 - ті роки). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец.07.00.01 «Історія України», Донецьк, 2000. 19 с.
17. Ровчак Л.В. Машинно-тракторні станції Донеччини в 50-ті роки ХХ століття // Нові сторінки історії Донбасу: Кн.7. Донецьк, 1999. С. 249-256.
18. Ровчак Л.В. Мережа МТС України та їх матеріально-технічне забезпечення в 1950-ті рр. // Історичні і політичні дослідження. 1999. №1-2. С.142-147.
19. Романюк І.М. Українське село в 50-ті - першій половині 60-х рр. ХХ століття. Вінниця: Книга –Вега, 2005. 256 с.
20. Романюк І.М. Історіографія питання реорганізації машинно-тракторних станцій у 1958 р // Українська історіографія на рубежі століття: Матеріали Міжнар. Наук. конф., 25-26 жовтня 2001 р. Кам'янець-Подільський, 2001. Т.7(9). С.767-771.
21. Романюк І.М. Машинно-тракторні станції в Україні в 50-ті роки ХХ ст. // Вісник інституту історії, етнології і права: зб. наук.пр.

- /ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2007. Вип.5. С.41-44.
22. Романюк І.М. Стан матеріально-технічного забезпечення українського села після реорганізації МТС у 1958 р.// Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: зб.ст. 2007. Вип.11. С.408-414.
23. Кулікова Т.О. Ліквідація МТС: спроба лібералізації соціально-економічних відносин в українському селі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.07.00.01. «Історія України». Черкаси 212 с.
24. Кулікова Т.О. Хід реорганізації МТС та реалії функціонування ремонтно-технічних станцій в Україні // Гілея: зб. наук. праць. Київ, Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 91(12). С.78-83.
25. Голікова О.М. Продаж техніки МТС колгоспам: до історії ухвалення рішення // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Харків. 2008. Вип.11. С.123-126.
26. Нікілев О.Ф. Українське село часів пізнього сталінізму та хрущовської «відлиги»: моногр. Дніпро: ЛІРВ, 2018.352 с.
27. Нікілев О.Ф. Ліквідація МТС в Україні: сподівання та наслідки (соціально-кадровий вимір) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. 2014. Вип.12 С.251-256.
28. Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х середина 60-х рр. ХХ ст.) Дніпропетровськ: вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2004. 208 с.
29. Сукманюк О.М. Фрагменти історії розвитку ремонтно-обслуговуючої бази сільського-господарства // Наукові читання. 2013: наук.-теорет. зб ЖНАЕІ. Житомир: ЖНАЕІ, 2013.Т.1.С.386-389.
30. Сидоров К.С. Економічні взаємини МТС із колгоспами у 1950-х рр. на Житомирщині // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. Черкаси. 2014. Вип.7. С.324-329.
31. Сидоров К.С. Специфіка договірних відносин МТС з колгоспами у 50-х роках ХХ століття на Житомирщині // Матеріали VI Волинської всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. Зб. наук. праць. Житомир, 2013. С.77-79.
32. Шабала Я.М. Соціально-економічний розвиток волинського села в добу хрущовських реформ (1953-1964 рр.) // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2010, Вип.3. С.128-133.